

Spis treści

Do studentów 7

Do wykładowców 11

Podziękowania 15

Część pierwsza. PODSTAWY

Rozdział 1

Podstawowe pojęcia i metody 17

Wprowadzenie do psychologii rozwoju 19

Źródła filozoficzne 19

Pierwsze teorie naukowe 20

Teoria rozwoju na przestrzeni całego życia 21

Rozwój w erze informacji: Specjaliści od wychowywania dzieci 22

Sfery rozwoju 22

Podstawowe zagadnienia psychologii rozwoju 23

Natura czy wychowanie 23

Ciągłość a brak ciągłości 26

Zmiany powszechne 26

Zmiany grupowe 27

Doniesienia z badań: Dzieci i nastolatki w obliczu Wielkiego Kryzysu lat trzydziestych: przykład wpływu grupy pokoleniowej 27

Różnice indywidualne 28

Plany badań i metody badawcze 29

Związek pomiędzy celem a metodą 29

Badanie zmian zależnych od wieku 30

Nie takie proste: To zależy... 31

Rozpoznawanie powiązań pomiędzy zmiennymi 33

Badania międzykulturowe 36

Etyka badań naukowych 36

Z życia wzięte: Myśląc krytycznie o badaniach naukowych 37

Podsumowanie 38

Podstawowe pojęcia 38

Rozdział 2

Teorie rozwoju 39

Teorie psychoanalityczne 41

Freudowska teoria rozwoju psychoseksualnego 41

Nie takie proste: Kontrowersje wokół wypartych wspomnień 42

Teoria psychospołeczna Eriksona 44

Ocena teorii psychoanalitycznych 46

Teorie uczenia się 47

Warunkowanie klasyczne według Pawłowa 47

Warunkowanie instrumentalne według Skinnera 48

Teoria społeczno-poznawcza Bandury 49

Z życia wzięte: Zasady uczenia się w sytuacjach życia rodzinnego 49

Ocena teorii uczenia się 50

Teorie poznawcze 51

Teoria poznawczo-rozwojowa Piageta 51

Teoria przetwarzania informacji 53

Ocena teorii poznawczych 55

Doniesienia z badań: Pomysłowe badania Piageta 56

Kierunki współczesne 57

Teorie biologiczne 57

Teoria społeczno-kulturowa Wygotskiego 59

Teoria ekologiczna Bronfenbrennera 59

Eklektyzm 61

Porównanie teorii rozwoju 61

Założenia 62

Użyteczność 63

Podsumowanie 64

Podstawowe pojęcia 64

Rozdział 3

Rozwój prenatalny i narodziny 65

Genetyka zapłodnienia 67

Przebieg procesu zapłodnienia 67

Doniesienia z badań: Bliźnięta w badaniach genetycznych 68

Genotypy, fenotypy i wzorce dziedziczenia 69

Ciąża i rozwój prenatalny 73

Doświadczenia matki 73

Rozwój prenatalny 76

Różnice płciowe w rozwoju prenatalnym 80

Zachowania w życiu płodowym 81

Zaburzenia w rozwoju prenatalnym 82

Choroby genetyczne 82

Błędy chromosomowe 83

Teratogeny: choroby matki 85

Teratogeny: substancje chemiczne 87

Inne czynniki oddziałujące na rozwój prenatalny ze strony matki 89

Diagnostyka i leczenie płodu 92

Nie takie proste: Ciąża, padaczka i leki przeciwdrgawkowe 93

Poród i narodziny 94

Wybór rodzaju porodu 94

Przebieg porodu 96

Z życia wzięte: Śpiewając swojemu maleństwu 99

Ocena noworodka 100

Niska masa urodzeniowa 101

Rozwój w erze informacji: Najmłodsze sławy 102

Podsumowanie 103

Podstawowe pojęcia 103

Problemy polityki społecznej Czy kobiety w ciąży powinny odpowiadać przed sądem za zażywanie narkotyków? 104

Rozdział 4

Rozwój fizyczny, zmysłowy i percepcyjny niemowlęcia 106

Zmiany fizyczne 108

Mózg i układ nerwowy 108

Odruchy i stany aktywności 110

Z życia wzięte: Jeden dzień z życia dwojga niemowląt 111

Rozwój układów organizmu i zdolności ruchowych 113

Rozwój w erze informacji: Czy telewizja jest szkodliwa dla rozwijającego się mózgu? 114

Zdrowie i sprawność 116

Śmiertelność niemowląt 119

Sprawności sensoryczne 122

Wzrok 123

Słuch i inne zmysły 124

Sprawności percepcyjne 125

Objaśnienie rozwoju percepcyjnego 125

Patrzanie 127

Doniesienia z badań: Badania Langlois nad upodobaniem dzieci do twarzy atrakcyjnych 131

Słuchanie 131

Łączenie informacji odbieranych przez różne zmysły 133

Nie takie proste: Kiedy wcześniaki doganiają niemowlęta urodzone w terminie? 134

Podsumowanie 135

Podstawowe pojęcia 136

Rozdział 5

Rozwój poznawczy w okresie niemowlęcym 137

Zmiany poznawcze 139

Pogląd Piageta na pierwsze dwa lata życia 139

Podważanie teorii Piageta 141

Rozwój w erze informacji: Czego naprawdę uczą się niemowlęta, oglądając telewizję? 142

Inne teorie 143

Uczenie się, kategoryzowanie i zapamiętywanie 146

Warunkowanie i modelowanie 146

Uczenie się schematyczne 147

Pamięć 148

Początki języka 149

Perspektywy teoretyczne 149

Eklektyczne wyjaśnienie rozwoju języka 151

Z życia wzięte: Dlaczego warto czytać dzieciom? 152

Dźwięki, gesty i znaczenia słów 153

Pierwsze słowa 154

Doniesienia z badań: Wczesny język gestów u dzieci głuchych rodziców 156

Pierwsze zdania 156

Różnice indywidualne w rozwoju języka 157

Nie takie proste: Jeden język czy dwa? 158

Rozwój języka w różnych kulturach 160

Pomiar inteligencji niemowlęcia 161

Podsumowanie 162

Podstawowe pojęcia 163

Rozdział 6

Rozwój społeczny i rozwój osobowości w okresie niemowlęcym 164

Teorie rozwoju społecznego i rozwoju osobowości 166

Podejścia psychoanalityczne 166

Podejścia etologiczne 167

Przywiązanie 167

Przywiązanie rodziców do dziecka 167

Nie takie proste: Adopcja a rozwój 168

Przywiązanie dziecka do rodziców 170

Zróznicowanie jakości dziecięcego przywiązania 171

Cechy opiekunów a przywiązanie 174

Długotrwałe konsekwencje przywiązania bezpiecznego i pozabezpiecznego 175

Międzykulturowe badania nad przywiązaniem 176

Osobowość, temperament i pojęcie własnego „ja” 178

Wymiary temperamentu 178

Źródła i trwałość temperamentu 180

Wpływ temperamentu na rozwój dziecka 182

Pojęcie własnego „ja” 183

Doniesienia z badań: Różnice temperamentu zależne od płci 184

Wpływ pozadomowej opieki nad dzieckiem 187

Trudności w badaniach nad oddziaływaniem wychowania poza domem 187

Wpływ na rozwój poznawczy 188

Wpływ na rozwój społeczny 189

Interpretacja badań nad oddziaływaniem opieki pozadomowej 190

Z życia wzięte: Wybór ośrodka opieki dziennej 191

Podsumowanie 192

Podstawowe pojęcia 193

Rozdział 7

Rozwój fizyczny i poznawczy we wczesnym dzieciństwie 194

Zmiany fizyczne 196

Wzrost i rozwój motoryczny 196

Mózg i układ nerwowy 198

Zdrowie i sprawność fizyczna 200

Z życia wzięte: Zaburzenia snu we wczesnym dzieciństwie 201

Krzywdzenie i zaniedbywanie dzieci 202

Zmiany poznawcze 204

Stadium przedoperacyjne według Piageta 204

Doniesienia z badań: Zabawy dziecięce a rozwój poznawczy 206

Krytyka poglądów Piageta 207

Teorie umysłu 209

Alternatywne teorie myślenia we wczesnym dzieciństwie 211

Zmiany w języku 214

Szybkie mapowanie 215

Eksplozja gramatyki 215

Świadomość fonologiczna 217

Różnice inteligencji 218

Mierzenie inteligencji 218

Źródła indywidualnych różnic inteligencji 221

Rozwój w erze informacji: Komputer jako pomoc naukowa we wczesnym dzieciństwie 223

Różnice rasowe w wynikach testów inteligencji 225

Nie takie proste: Za i przeciw testom inteligencji 226

Podsumowanie 227

Podstawowe pojęcia 228

Rozdział 8

Rozwój społeczny i rozwój osobowości w okresie wczesnego dzieciństwa 229

Teorie rozwoju społecznego i rozwoju osobowości 231

Podejście psychoanalityczne 231

Podejście społeczno-poznawcze 232

Doniesienia z badań: Rasizm w przedszkolu 233

Związki rodzinne i struktura rodziny 235

Przywiązanie 235

Style wychowania 236

Z życia wzięte: Za i przeciw klapsom 240

Pochodzenie etniczne, status społeczno-ekonomiczny a style wychowania 241

Struktura rodziny 243

Rozwód 247

Wyjaśnienie oddziaływania struktury rodziny i skutków rozvodu 248

Nie takie proste: Kiedy rozwód jest nieunikniony 249

Związki z rówieśnikami 249

Wspólne zabawy 250

Agresja 251

Zachowania prospołeczne oraz przyjaźnie 253

Osobowość i pojęcie własnego „ja” 255

Od temperamentu do osobowości 255

Pojęcie własnego „ja” 256

Pojęcie płci i związane z nią role społeczne 258

Wyjaśnienie rozwoju pojęcia płci i roli płciowej 258

Rozwój pojęcia płci 260

Znajomość ról płciowych 261

Różnicowanie zachowań ze względu na płeć 262

Podsumowanie 264

Podstawowe pojęcia 265

Problemy polityki społecznej „Tatusiowie próżniacy”: nieodpowiedzialni rodzice czy koszty ofiarne polityki społecznej? 266

Rozdział 9

Rozwój fizyczny i poznawczy w okresie środkowego dzieciństwa 268

Zmiany fizyczne 270

Wzrost i rozwój motoryczny 270

Mózg i układ nerwowy 270

Zdrowie i sprawność fizyczna 272

Zmiany poznawcze 274

Rozwój języka 274

Stadium operacji konkretnych według Piageta 275

Weryfikacja poglądów Piageta 276

Rozwój umiejętności przetwarzania informacji 278

Edukacja szkolna 281

Nauka czytania i pisanie 281

Testy osiągnięć i testy inteligencji 282

Nie takie proste: Testy inteligencji w szkołach 285

Cechy dobrej szkoły 286

Różnice grupowe w osiągnięciach szkolnych 287

Doniesienia z badań: Moda na nauczanie domowe 288

Dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych 293

Niezdolność uczenia się 293

Nadpobudliwość psychoruchowa z deficytem uwagi (ADHD) 295

Podsumowanie 297

Podstawowe pojęcia 298

Rozdział 10

Rozwój społeczny i rozwój osobowości w okresie środkowego dzieciństwa 299

Teorie rozwoju społecznego i rozwoju osobowości 301

Podejście psychoanalityczne 301

Podejście społeczno-poznawcze 301

Wymiary rozwoju moralnego 303

Emocje moralne 303

Wnioskowanie moralne 304

Z życia wzięte: Wspomaganie wnioskowania moralnego 306

Zachowania moralne 306

Związki społeczne 307

Związki rodzinne 307

Przyjaźnie 310

Segregacja płciowa 311

Typy agresji 313

Nie takie proste: Prześladowcy i ofiary 314

Status społeczny 315

Doniesienia z badań: Długotrwałe konsekwencje dziecięcej agresji i odrzucenia przez rówieśników 316

Osobowość i pojęcie własnego „ja” 318

Wielka piątka cech osobowości 318

„Ja” psychiczne 320

„Ja” oceniające 321

Oddziaływania poza rodziną i szkołą 324

Spędzanie czasu po zajęciach w szkole 324

Ubóstwo 325

Telewizja 328

Rozwój w erze informacji: Oddziaływanie gier wideo 330

Podsumowanie 331

Podstawowe pojęcia 332

Rozdział 11

Rozwój fizyczny i poznawczy w okresie dorastania 333

Zmiany fizyczne 335

Układ hormonalny i rozrodczy 335

Wczesny i późny rozwój płciowy 337

Inne układy organizmu 339

Zdrowie nastolatków 341

Poszukiwanie wrażeń 341

Współżycie seksualne 342

Ciężarne nastolatki 344

Z życia wzięte: Interwencja kryzysowa dla nastoletnich matek 346

Narkotyki, alkohol i papierosy 347

Wyobrażenia ciała i zaburzenia odżywiania 348

Depresja i samobójstwo 350

Rozwój myślenia i pamięci 352

Stadium operacji formalnych według Piageta 352

Bezpośredni sprawdzian poglądów Piageta 353

Doniesienia z badań: Młodzieżowy egocentryzm w badaniach Elkinda 354

Postęp w przetwarzaniu informacji 356

Edukacja 358

Przejście do szkoły średniej 358

Płeć i pochodzenie etniczne a osiągnięcia w naukach ścisłych 360

Porzucanie nauki w szkole średniej 362

Nie takie proste: Jak dotrzeć do młodzieży, która porzuciła szkołę? 363

Podsumowanie 364

Podstawowe pojęcia 365

Rozdział 12

Rozwój społeczny i rozwój osobowości w okresie dorastania 366

Teorie rozwoju społecznego i rozwoju osobowości 368

Podjęcia psychoanalityczne 368

Teoria osiągania tożsamości Marcii 369

Doniesienia z badań: Praca zarobkowa młodzieży 370

Pojęcie własnego „ja” i osobowość 371

Samowiedza 371

Tożsamość roli płciowej 373

Poczucie własnej wartości 374

Tożsamość etniczna 375

Umiejscowienie kontroli i inne cechy 377

Rozwój w erze informacji: Poszukiwanie modeli ról przez młodzież z grup mniejszościowych 378

Związki społeczne 379

Związki z rodzicami 379

Związki z rówieśnikami 382

Homoseksualizm 386

Rozwój moralny 387

Teoria rozumowania moralnego Kohlberga 388

Przyczyny i skutki rozwoju moralnego 393

Krytyka teorii Kohlberga 394

Rozwój moralny a zachowania antyspołeczne 395

Nie takie proste: Zapobieganie przemocy wśród młodzieży 397

Podsumowanie 398

Podstawowe pojęcia 399

Problemy polityki społecznej Czy reforma sprawdzianów wiadomości poprawi poziom nauczania w amerykańskich szkołach? 400

Rozdział 13

Rozwój fizyczny i poznawczy we wczesnym okresie dorostłości 402

Funkcjonowanie fizyczne 404

Starzenie się pierwotne i wtórne 404

Mózg i układ nerwowy 405

Nie takie proste: Nie ma źródła wiecznej młodości 407

Inne układy organizmu 407

Z życia wzięte: Wiek a szczyt osiągnięć sportowych 411

Doniesienia z badań: Sztuczne wspomaganie
zapłodnienia 412

Zdrowie i samopoczucie 414

Choroby przenoszone drogą płciową 414

Nawyki zdrowotne i czynniki indywidualne 416

Krzywdzenie partnera w intymnym związku 418

Zdrowie psychiczne 421

Funkcjonowanie poznawcze 424

Operacje formalne i wyższe formy myślenia 424

Inteligencja i pamięć 426

Nauka po ukończeniu szkoły średniej 428

Wpływ kształcenia się na rozwój jednostki 429

Rozwój w erze informacji: Nauka na odległość 430

Typowi i nietypowi studenci 431

Studenci niepełnosprawni 433

Płeć a wyższe studia 433

Rasa a wyższe studia 434

Podsumowanie 435

Podstawowe pojęcia 436

Rozdział 14

Rozwój społeczny i rozwój osobowości we wczesnym okresie dorostłości 437

Teorie rozwoju społecznego i rozwoju osobowości 439

Kryzys intymności vs izolacja według Eriksona 439

Ery życia według Levinsona 439

Teoria ewolucyjna a wybór partnera 441

Teoria roli społecznej a wybór partnera 442

Związki uczuciowe 443

Małżeństwo 443

Nie takie proste: Unikanie „zaburzeń stresu
przedślubnego” 444

Doniesienia z badań: Oddziaływanie małżeństwa na kobiety
i mężczyzn 447

Związki nieformalne osób odmiennej płci 448

Związki homoseksualne 449

Życie bez partnera 450

Rodzicielstwo i inne związki 450

Rodzicielstwo 450

Sieci wsparcia społecznego 453

Rozwój w erze informacji: Znajomości przez Internet 455

Rola pracownika 456

Wybór zawodu 457

Praca na przestrzeni życia 459

Znaczenie pracy zawodowej w życiu kobiet i mężczyzn 461

Z życia wzięte: Strategie rozwiązywania konfliktu pomiędzy
obowiązkami rodzinnymi a pracą zawodową 463

Podsumowanie 464

Podstawowe pojęcia 464

Rozdział 15

Rozwój fizyczny i poznawczy w wieku średnim 465

Zmiany fizyczne 467

Mózg i układ nerwowy 467

Układ rozrodczy 468

Układ szkieletowy 471

Nie takie proste: Plusy i minusy hormonalnej terapii zastępczej 472

Wzrok i słuch 473

Zdrowie i sprawność 475

Choroby i niedyspozycje 475

Choroba wieńcowa 475

Nowotwory 479

Płeć a zdrowie 481

Różnice w kondycji zdrowotnej wynikające z pochodzenia społecznego i etnicznego 482

Zdrowie psychiczne 484

Rozwój w erze informacji: Czy Internet uzależnia? 484

Funkcjonowanie poznawcze 485

Model starzenia się fizycznego i poznawczego 485

Zdrowie a funkcjonowanie poznawcze 487

Zmiany dotyczące pamięci i zdolności poznawczych 488

Zdolności twórcze 491

Z życia wzięte: Zachowanie „iskry twórczej” w wieku średnim i później 493

Podsumowanie 494

Podstawowe pojęcia 494

Rozdział 16

Rozwój społeczny i rozwój osobowości w wieku średnim 495

Teorie rozwoju społecznego i rozwoju osobowości 497

Kryzys kreatywności vs stagnacja według Eriksona 497

Kryzys wieku średniego: fakt czy fałsz 498

Zmiany ról 499

Zmiany dotyczące kontaktów społecznych i osobowości 501

Związki partnerskie 501

Rodzice i dzieci 502

Gdy dzieci odchodzą z domu: puste gniazdo 504

Gdy dorosłe dzieci wracają: drzwi obrotowe 505

Rola dziadków 505

Z życia wzięte: Ja jako teściowa? 507

Opieka nad starzejącymi się rodzicami 508

Nie takie proste: Kto opiekuje się rodzicami w starości? 510

Przyjaciele 511

Ciągłość i zmiana w rozwoju osobowości 511

Praca zawodowa w wieku średnim 513

Satysfakcja zawodowa 513

Jakość wykonywanej pracy 514

Bezrobocie i zmiany zatrudnienia 515

Przygotowanie do odejścia na emeryturę 518

Podsumowanie 520

Podstawowe pojęcia 520

Problemy polityki społecznej Jakiego rodzaju małżeństw powinny być usankcjonowane społecznie? 521

Rozdział 17

Rozwój fizyczny i poznawczy w okresie późnej dorosłości 523

Zmienność w latach późnej dorosłości 525

Charakterystyczne cechy populacji ludzi w starszym wieku 525

Nie takie proste: Nadchodzący kryzys demograficzny 526

Długowieczność 531

Zmiany fizyczne 534

Mózg i układ nerwowy 534

Narządy zmysłów i inne układy organizmu 535

Teorie biologicznego starzenia się 537

Wpływ zmian fizycznych na zachowanie 539

Zdrowie psychiczne 542

Choroba Alzheimera i inne formy otępienia 542

Z życia wzięte: Starsi dorośli w domach opieki 544

Doniesienia z badań: Łagodne zaburzenia poznawcze
a choroba Alzheimera 545

Depresja 546

Rozwój w erze informacji: Komputery a otępienie starcze 547

Zmiany poznawcze 551

Pamięć 551

Mądrość i twórczość 554

Podsumowanie 556

Podstawowe pojęcia 556

Rozdział 18

Rozwój społeczny i rozwój osobowości w okresie późnej dorosłości 557

Teorie rozwoju społecznego i rozwoju osobowości 559

Kryzys integralność ego vs poczucie rozpacz według Eriksona 559

*Inne teorie funkcjonowania psychospołecznego w latach późnej
dorosłości 560*

Różnice indywidualne 561

Paradygmat pomysłnego starzenia się 561

Radzenie sobie za pomocą religii 565

Związki społeczne 567

Role społeczne 567

Charakterystyka miejsca zamieszkania 568

Nie takie proste: Decyzja o zamieszkaniu w domu pogodnej
starości 572

Związki partnerskie 573

Z życia wzięte: Nadużycia wobec ludzi starszych 575

Związki rodzinne 575

Przyjaźnie 577

Różnice płciowe i rasowe dotyczące sieci wsparcia społecznego 577

Praca w późnym okresie dorosłości 578

Moment wycofania się z życia zawodowego 578

Przyczyny wycofania się z życia zawodowego 579

Skutki odejścia na emeryturę 581

Decyzja o pozostaniu czynnym zawodowo 585

Rozwój w erze informacji: Starsi pracownicy w świecie
nowych technologii 586

Podsumowanie 587

Podstawowe pojęcia 587

Problemy polityki społecznej Jak powinny być finansowane
i nadzorowane badania nad komórkami macierzystymi? 588

Umieranie, śmierć i żałoba 590

Doświadczenie śmierci 592

Pojęcie śmierci 592

Miejsce, w którym przychodzi śmierć 592

Znaczenie śmierci na przestrzeni życia 595

Sposób rozumienia śmierci przez dzieci i młodzież 595

Znaczenie śmierci w okresie dorosłości 596

Lęk przed śmiercią 599

Nie takie proste: Ostatnie pożegnanie 601

Przygotowanie do śmierci 601

Proces umierania 602

Stadia umierania według Kübler-Ross 603

Krytyka i poglądy alternatywne 604

Reakcje na zbliżającą się śmierć 606

Doświadczenie żałoby 608

Psychospołeczne funkcje rytuałów związanych ze śmiercią 608

Proces żałoby 609

Rozwój w erze informacji: Samobójstwa naśladowcze 611

Wdowieństwo 611

Z życia wzięte: Kiedy umiera dziecko 614

Teoretyczne wyjaśnienia żałoby 615

Teoria psychoanalityczna Freuda 615

Teoria przywiązania Bowlby'ego 616

Inne podejścia 618

Podsumowanie 620

Podstawowe pojęcia 620

Problemy polityki społecznej Czy ludzie mają prawo do śmierci? 621